

*Дадерко Л. Ф.,
кандидат юридичних наук, доцент, професор кафедри цивільного,
господарського та кримінального права
Інституту права та суспільних відносин Університету «Україна»*

КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА РОЗГОЛОШЕННЯ ДЕРЖАВНОЇ ТАЄМНИЦІ

Анотація. У даній статті розглядається питання кримінальної відповідальності за розголошення відомостей, що становлять державну таємницю. Визначено, що головною ознакою злочину є предмет даного злочину. Проаналізовано юридичну літературу, де вказано, що суспільна небезпечність злочину полягає в можливому отриманні інформації, яка є державною таємницею, до іноземної розвідки або до інших осіб, які можуть використати її на шкоду українській державі. А також призвести до людських жертв чи інших важких наслідків з великими матеріальними або моральними збитками. Автором внесена пропозиція щодо диференціювання кримінальної відповідальності за розголошення державної таємниці залежно від форми вини. Передбачити в законі окремо умисний і необережний злочин, встановивши підвищене покарання за перший із них.

Ключові слова: кримінальна відповідальність, злочин, державна таємниця, інформація, секретність, національна безпека.

Постановка проблеми. Розвиток та вдосконалення правової системи України передбачають ґрунтовне дослідження проблем захисту держави від злочинних посягань. Цей захист є взаємопов'язаним та утворює єдиний складний багаторівневий механізм боротьби зі злочинністю й захисту від розголошення відомостей, що становлять державну таємницю. Дедалі більшого значення набувають питання, пов'язані із визначенням та охороною державної таємниці, а також правовим інститутом таємниці загалом, у тому числі з позиції кримінального права.

Серед обставин, що можуть негативно вплинути на обороноздатність держави, є розголошення державної таємниці.

Актуальність даної статті вбачається в тому, що державна таємниця є досить важливим поняттям як для внутрішньої, так і для зовнішньої політики держави. За відсутності відповідальності за розголошення державної таємниці, може бути порушена цілісність держави, що в остаточному варіанті (це не виключено) може призвести до розпаду держави як такої.

Стан дослідження. Проблема кримінальної відповідальності за злочини, які посягають на відносини у сфері охорони державної таємниці або конфіденційної інформації розглядали такі вчені, як П.П. Андрушко, М.І. Бажанов, Л.М. Кривоченко, М.Й. Коржанський, І.П. Касперський, П.С. Матишевський та інші. Проте кримінальна відповідальність за розголошення державної таємниці досліджена у повному об'ємі не була.

Виклад основного матеріалу. Державна таємниця визначається як вид таємної інформації, що охоплює відомості у сфері оборони, економіки, науки і техніки, зовнішніх відносин, державної безпеки та охорони правопорядку, розголошення яких може завдати шкоди національній безпеці України та які визнані у порядку, встановленому Законом України «Про державну таємницю», державною таємницею і підлягають охороні державою.

Ст. 328 Кримінального кодексу України передбачає відповідальність за розголошення державної таємниці. Однією з головних ознак складу злочину, передбаченої даною статтею, є предмет даного злочину – інформація, що становить державну таємницю.

Інформація вважається державною таємницею з часу опублікування Зводу відомостей, що становлять державну таємницю, до якого включена ця інформація, чи зміни до НЬОГО у порядку, встановленому Законом. Чинним на сьогодні є Звід відомостей, що становлять державну таємницю, затверджений наказом Голови Служби безпеки України від 1 березня 2001 р. № 52. На підставі та в межах цього Зводу органи державної влади України (міністерства й відомства) створюють галузеві або відомчі (міжгалузеві чи міжвідомчі) розгорнуті переліки відомостей, що становлять державну таємницю.

Висновок щодо того, чи є розголошена конкретна інформація державною таємницею, надає, згідно із законодавством, державний експерт з питань таємниць. Він також визначає ступінь секретності такої інформації і формулює висновок щодо шкоди національній безпеці України в разі її розголошення. Визначальне значення, таким чином, має не гриф секретності, а дійсний зміст відомостей – завдає чи не завдає їх розголошення шкоди національній безпеці України в тій чи іншій сфері. Тому в усіх випадках посягання на схоронення державної таємниці необхідно мати висновок Державного експерта з питань таємниць, який несе персональну відповідальність за законність і обґрунтованість свого рішення про віднесення інформації до державної таємниці. Даний висновок має бути чітко викладений, уникаючи двозначності, та містити вказівку щодо ступеня секретності оцінюваної інформації, наявності шкоди національній безпеці у разі розголошення такої інформації, а також посилення на конкретний пункт Зводу та відповідного розгорнутого переліку, щоб слідчий, прокурор або суд могли перевірити правильність віднесення інформації до державної таємниці.

Відповідальність за ст. 328 КК України настає незалежно від характеру відомостей, що становлять державну таємницю, які були розголошені (окрім інформації у сфері оборони у деяких випадках). Це має значення лише

для встановлення тяжкості завданої шкоди, тобто ступеня суспільної небезпечності вчиненого злочину й може бути враховано судом при вирішенні питання про призначення винній особі конкретної міри покарання.

Суспільна небезпечність розголошення державної таємниці досить висока. Практично кожний факт порушення встановлених правил поведінки з державною таємницею становить джерело небезпеки. Як указується в юридичній літературі, при розголошенні державної таємниці суспільна небезпечність полягає в створенні можливості потрапляння відомостей, що становлять державну таємницю, у розпорядження іноземної розвідки чи інших організацій і осіб, які можуть, використати їх на шкоду державі, суспільству чи окремим громадянам. У результаті вчинення цього злочину порушується схоронність секретної інформації: вона стає надбанням сторонніх осіб, які можуть передати ці відомості ще більш широкому колу осіб, у тому числі й ворожим елементам. Таким чином, порушення схоронності державної таємниці створює загрозу заповідання шкоди національній безпеці України. Розголошення державної таємниці може призвести до людських жертв та інших тяжких наслідків з великими матеріальними або моральними збитками: дипломатичних ускладнень, науково-технічних і технологічних втрат, загроз життю й волі осіб, які співробітничать із правоохоронними органами тощо.

Разом з тим у Кримінальному кодексі України кримінально-правова норма, що передбачає відповідальність за розголошення державної таємниці, розміщена не в розділі «Злочини проти основ національної безпеки», а в розділі «Злочини у сфері охорони державної таємниці, недоторканності державних кордонів, забезпечення призову та мобілізації». Тим самим, на думку автора, законодавець дещо применшує значення, що має для національної безпеки схоронність державної таємниці, та об'єднує окремі склади злочинів за старою кримінально-правовою традицією як такі, що посягають на «обороздатність держави».

На нашу думку, розголошення державної таємниці слід розглядати як таке діяння (дію або бездіяльність) особи, внаслідок якого секретна інформація, що була їй довірена або стала відома у зв'язку з виконанням службових обов'язків, була сприйнята хоча б однією сторонньою особою. Розголошення шляхом активних дій – це будь-яка форма передачі відомостей, які становлять державну таємницю, сторонній особі, що дозволило їй сприйняти такі відомості. Так, розголошення державної таємниці може відбутися в усній формі (у відкритому публічному виступі – лекції, доповіді; у довірчій бесіді; під час розмови чи суперечки в громадському транспорті, на вулиці, в іншому місці в присутності сторонніх осіб тощо), у писемній формі (при листуванні; у відкритих публікаціях; у записах на необлікованих аркушах відомостей, що становлять державну таємницю, і наступній їх втраті і т. ін.), у формі наочної демонстрації чи умисної передачі стороннім особам для передруку, ознайомлення або іншого використання матеріальних носіїв секретної інформації: предметів, об'єктів, документів чи матеріалів, відомості про які становлять державну таємницю.

Розголошення шляхом злочинної бездіяльності – це нежиття належних заходів щодо збереження секретної

інформації, у результаті чого стороння особа сприйняла таку інформацію. При цьому «секретноносій», нехтуючи правилами поведінки із секретними документами, виробами тощо (через неухважність, безпам'ятність, довірливість), створює умови, за яких стороння особа ознайомилась з державною таємницею, тобто не перешкоджає такому ознайомленню.

Отже, розголошення державної таємниці передбачає обов'язкову наявність у процесі діяння другої сторони – сторонньої особи, яка сприймає зазначені відомості. Однак у тексті статті 328 КК України поняття «стороння особа» відсутнє. Втім дана дефініція набуває значення конститутивної ознаки складу розголошення державної таємниці, тому вимагає наукового тлумачення.

Сторонньою особою визнається будь-яка фізична особа, яка не належить до кола тих, кому державна таємниця довірена або стала відома у зв'язку з виконанням службових обов'язків і якій винний не мав права довіряти відомості, що становлять державну таємницю. До таких осіб належать усі громадяни, що не мають допуску до даного роду відомостей, а також ті, кому й за наявності загального допуску дані відомості не були доступні по службі чи роботі. Таким чином, критерієм визначення сторонньої особи необхідно визнати доступ до державної таємниці. Тому під сторонньою особою необхідно розуміти таку особу, яка, виконуючи покладені на неї обов'язки, відповідно до її службових повноважень не має доступу до секретної інформації, що розголошується.

Кримінальна відповідальність настає незалежно від того, скільком стороннім особам стали відомі відомості, що становлять державну таємницю. Ця обставина може враховуватися судом при вирішенні питання про призначення винному конкретної міри покарання.

Оскільки адресат розголошення є обов'язковою ознакою діяння, автор пропонує в диспозицію статті 328 КК України включити поняття «стороння особа», котра є реальним учасником процесу розголошення та визначає суть діяння. Чим точніше виражені сутнісні ознаки в кримінально-правовій нормі, тим менша кількість помилок може бути зроблена при кваліфікації вчиненого.

Не менш важливо визначити також зміст поняття «сприйняття», від якого досить часто залежать, чи буде діяння особи містити склад закінченого злочину, передбаченого ч. 1 ст. 328 КК України. Сприйняття як одна з форм пізнання є відображення у свідомості людини предмета чи явища в цілому, в сукупності його властивостей, при їх безпосередньому впливі на органи почуттів людини. Разом з тим у сприйнятті завжди проявляються особливості особистості сприймаючого суб'єкта, тобто в його свідомості інформація, що розголошується, може відбитися лише частково або трансформуватися, спотворитися. Якщо особа усвідомила зміст відомостей, що були їй розголошені, та може їх відтворити в обсязі, який свідчить про перехід державної таємниці у власність такої особи, то це закінчений склад злочину. Якщо ж стороння особа нічого не запам'ятала або ж володіє розголошеною інформацією в такому обсязі, який свідчить про необізнаність даної особи з державною таємницею, то умисне діяння суб'єкта необхідно кваліфікувати як закінчений замах на розголошення державної таємниці за статтями 15 і 328 КК України.

Таким чином, розголошення державної таємниці, передбачене ч. 1 ст. 328 КК України, слід вважати закінченим з моменту, коли відомості, що становлять державну таємницю, були сприйняті сторонньою особою в об'язі, який свідчить про перехід даної інформації у власність такої особи.

Іноді можливі ситуації, коли з причин, які не залежали від волі винного, умисно розголошені їм відомості взагалі не були сприйняті сторонніми особами (внаслідок незнання національної мови, глухоти, сильного сп'яніння тощо). Такі невдалі спроби розголошення державної таємниці слід кваліфікувати також як незакінчений злочин.

При протиправному розголошенні державної таємниці винна особа завжди порушує встановлені правила (порядок) поводження (використання, зберігання, передачі, оголошення тощо) з відомостями, що становлять державну таємницю, які встановлюються Законом України «Про державну таємницю» і відповідними нормативно-правовими актами – інструкціями, наказами тощо. Однак не можна отожднювати розголошення державної таємниці з порушенням правил поводження з нею. Тільки при порушенні таких правил розголошення фактично немає, а та обставина, що відомості могли бути сприйняті сторонніми особами, є лише можливим наслідком порушення. При розголошенні ж ознайомлення з державною таємницею сторонніх осіб – необхідна ознака злочинного діяння.

Якщо відомості, що становлять державну таємницю, стали відомі стороннім особам при повному дотриманні посадовою особою правил поводження з такими відомостями, відповідальність суб'єкта виключається. Не буде розглядуваного злочину й у тому випадку, якщо саме сприйняття відомостей не було безпосередньо обумовлене фактом порушення встановлених правил поводження з державною таємницею.

Розглядаючи питання щодо наявності вини в діях підозрюваного, важливо встановити, чи усвідомлював він, що розголошені ним відомості становлять державну таємницю. Якщо не знав про це і не повинен був за родом службової діяльності знати, то він і не несе відповідальності за це діяння.

Зазначимо, що при розголошенні суб'єкт усвідомлює, що доводить державну таємницю до сторонньої особи (або що не вживає для запобігання цьому належних заходів), але не усвідомлює й не може усвідомлювати істинний характер адресата у випадку його належності до іноземної держави чи організації і не має наміру ознайомити з такими відомостями іноземну державу, іноземну організацію чи їх представників.

Передаючи державну таємницю іноземній державі, іноземній організації чи їх представникам, суб'єкт державної зради чи шпигунства усвідомлює, що ці відомості будуть використані на шкоду інтересам зовнішньої безпеки України, й бажає цього. При умисному ж розголошенні особа не бажає заподіяна шкоди зовнішній безпеці держави, а в крайньому випадку може лише допускати такі наслідки. У цьому полягає докорінна й принципова відмінність умисного розголошення державної таємниці, передбаченого ст. 328 КК, від випадків розголосу таких відомостей, що утворюють склади державної зради (ст. 111 КК) або шпигунства (ст. 114 КК).

Характеризуючи ознаки суб'єкта розголошення державної таємниці, необхідно зазначити, що кримінальній відповідальності за розголошення державної таємниці за безпосередньою вказівкою закону підлягають тільки такі особи, яким конкретна секретна інформація була довірена або стала відома у зв'язку з виконанням службових обов'язків. Інакше кажучи, йдеться про спеціального суб'єкта злочину.

Отже, кримінальній відповідальності за розголошення відомостей, що становлять державну таємницю, підлягає фізична осудна особа, яка досягла на момент скоєння злочину 16-річного віку і має або мала допуск до державної таємниці, а так само взяла на себе письмове зобов'язання щодо збереження (нерозголошення) секретної інформації, довіреної чи такої, що стала відомою у зв'язку з виконанням службових обов'язків.

Крім того, військовослужбовці й прирівняні до них особи за розголошення відомостей невійськового характеру, що становлять державну таємницю, які були їм довірені або стали відомі у зв'язку з проходженням служби й виконанням покладених на них обов'язків, також несуть відповідальність за ст. 328 нового КК України. Хоча відносно цієї категорії осіб у тексті закону пряма вказівка відсутня, однак їх службове становище свідчить про те, що вони також є спеціальними суб'єктами. Однак, якщо військовослужбовець розголошує державну таємницю військового характеру, його діяння, за відсутності ознак державної зради, слід кваліфікувати за ст. 422 КК України. Звільнені в запас чи демобілізовані військовослужбовці за розголошення будь-якої інформації, що становить державну таємницю, підлягають відповідальності за ст. 328 КК України.

Висновок. Звичайно, в межах даної статті неможливо в повному обсязі розглянути всі ознаки складу злочину розголошення державної таємниці, які впливають на кримінально-правову оцінку даного діяння. Втім, підкреслимо, що великого значення для кваліфікації розголошення державної таємниці набуває ретельне встановлення кожної обставини чи ознаки даного злочину. Адже будь-яка з них може докорінним чином вплинути на правильне рішення щодо наявності у діянні особи того чи іншого складу злочину. Ось чому таким важливим є досконале знання законодавства, яке передбачає кримінальну відповідальність за розголошення державної таємниці України.

Література:

1. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001р. № 2341-III // Відомості Верховної Ради України від 29.06.2001р. – 2001 р. – № 25. – стаття 131.
2. Закон України від 21.01.1994р. № 3855-XII «Про державну таємницю» // Відомості Верховної Ради України від 19.04.1994р. – 1994 р. – № 16. – стор. 422, стаття 93
3. Закон України від 02.10.1992р. № 2657-XII «Про інформацію» // Відомості Верховної Ради України від 01.12.1992р. – 1992 р. – № 48. – стаття 650.
4. Закон України від 25.03.1992р. № 2229-XII «Про Службу безпеки України» // Відомості Верховної Ради України від 07.07.1992р. – 1992 р. – № 27. – стаття 382.
5. Закон України від 19.06.2003р. № 964-IV «Про основи національної безпеки України» // Відомості Верховної Ради України від 26.09.2003р. – 2003 р. – № 39. стаття 351.
6. Андрушко П.П. Кримінальне право / за редакцією П.С. Матишевського, С.С. Яценка, П.П. Андрушка / К. Юрінком-Інтер. – 2003 р.

Дадерко Л. Ф. Уголовная ответственность за разглашение государственной тайны

Аннотация. В данной статье рассматривается вопрос уголовной ответственности за разглашение сведений, составляющих государственную тайну. Определено, что главным признаком преступления является предмет данного преступления. Проанализирована юридическая литература, где указано, что общественная опасность преступления заключается в возможном получении информации, которая является государственной тайной, иностранной разведкой или другими лицами, которые могут использовать ее в ущерб украинскому государству, а также привести к человеческим жертвам или другим тяжелым последствиям с большими материальным или моральным ущербом. Автором внесено предложение по дифференцировке уголовной ответственности за разглашение государственной тайны в зависимости от формы вины. Предусмотреть в законе отдельно умышленное и неосторожное преступление, установив повышенное наказание за первое из них.

Ключевые слова: криминальная ответственность, преступление, государственная тайна, информация, секретность, национальная безопасность.

Daderko L. Criminal liability for disclosing state secrets

Summary. This paper addresses the issue of criminal liability for disclosure of information constituting a state secret. Determined that the main feature of the crime is the subject of the crime. Analysis of legal literature indicating that social danger of the crime is possible to obtain information is a state secret to foreign intelligence or other persons who may use it to the detriment of the Ukrainian state, but also lead to loss of life or other grave consequences of high material or moral damage. The author has included a proposal to differentiate criminal liability for disclosure of state secrets, depending on the shape of the fault: to provide in-law separately intentional and reckless crime, establishing increased penalties for the first of them.

Key words: criminal liability, crime, state secrets, information privacy, national security.